

HİTİTLER

Bir Anadolu İmparatorluğu

Yapı Kredi Yayınları - 5350
Tarih - 135

Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu
Hazırlayanlar: Meltem Doğan-Alparslan - Metin Alparslan

Kitap editörü: Nihat Tekdemir
Düzeltili: Begüm Kovulmaz, Şeyda Öztürk, Ömer Şişman, Fahri Güllüoğlu

Kapak tasarımı: Mehmet Ulusel
Grafik uygulama: Merve Çakıroğlu

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

(Bu kitabın ilk baskısı 23.5 x 33 cm boyutlarında,
ISBN 978-975-08-2636-8 numarasıyla yayımlanmıştır.)
1. baskı: İstanbul, Nisan 2019
ISBN 978-975-08-4471-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2009
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

Hititler

Bir Anadolu İmparatorluğu

Hazırlayanlar

Meltem Doğan-Alparslan – Metin Alparslan

İÇİNDEKİLER

YAPI KREDİ YAYINLARI
İBRAHİM YELMENOĞLU

Sunu • 6
Saygıyı Öne Çıkaran Köklü Bir
Uygarlığın Mirasçılarımız • 7

ZAMAN VE MEKÂN

THEO P. J. VAN DEN HOUT

Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun
Kısa Tarihi • 11

METİN ALPARSLAN

Geçmişini Kaydetmek: Hitit Tarih
Yazıcılığı • 30

HASAN PEKER

Hitit Devleti'nin Uluslararası
İlişkileri ve Politik Enstrümanları:
Savaş ve Diplomasi • 42

HALKLAR, YAZILAR VE DİLLER

CEM KARASU

Hititçe ve Hitit Çiviyazısı • 57

DAVID HAWKINS

Hitit Hiyeroglifleri ve Luwice • 68

JARED L. MILLER

Hititler Dönemi'nde Anadolu'da
Halklar ve Diller • 82

YERLEŞİM ORGANİZASYONU VE KENTLER

DIRK MIELKE

Şehirler ve Yerleşim Düzeni • 93

ANDREAS SCHACHNER

Hattuša, Hitit İmparatorluğu'nun
Başkenti • 104

YAPILAR, İNŞAAT TEKNİKLERİ VE ÇANAK ÇÖMLEK

JÜRGEN SEEHER

Hitit Mimarlığı • 129

JÜRGEN SEEHER

Hitit Mimarisinde Kullanılmış
Teknikler • 149

ULF SCHOOP

Gündelik Hayatın ve Ayrıcalığın
Nesneleri: Hitit Çanak Çömleği • 162

BELGELER VE BELGELİKLER

- MELTEM DOĞAN-ALPARSLAN Kâtipler ve Arşivler • 175
ALİ DİNÇOL – METİN ALPARSLAN Hitit Mühürçülüğü (Gliptik) • 188

İNANÇ DÜNYASI

- STEFANO DE MARTINO Din ve Mitoloji • 203
DANIEL SCHWEMER Tanrılar Kültü, Büyü Ritüeli ve Ölülerin Bakımı • 219
AHMET ÜNAL Falcılık ve Kehanet • 229
AHMET ÜNAL Hititlerde Rüya • 246

ÜRETİM VE TOPLUM DÜZENİ

- METİN ALPARSLAN Bir İmparatorluğu Ayakta Tutabilmek: Ekonomi ve Ticaret • 261
BELKIS DİNÇOL Hitit Yasaları • 272

SANAT

- ANDREAS SCHACHNER Hitit Sanatının Gelişimi ve Toplumsal İşlevlerine Dair • 283
ÖMÜR HARMANŞAH Taşa Oyulmuş Suretler: Hitit Kaya Anıtları • 305
BELKIS DİNÇOL Hititlerde Müzik ve Dans • 315

Sunu

Dünyanın en eski ve görkemli uygarlıklarından Hititler, varlıklarını ve devlet yapılarını yaklaşık 450 yıl sürdürmüş, insanlık tarihine pek çok yenilik getirmişlerdir. Her şeyden önce, Anadolu’da devletleşme sürecini başlatmış ilk toplum olmaları nedeniyle Anadolu arkeolojisi ve tarihinde apayrı bir yere sahiptirler. Gerçekten de coğrafyası ve toplum yapısı bakımından yönetilmesi son derece güç olan Anadolu’da ilk defa Hititler Dönemi’nde siyasi birlik sağlanmış ve bir yönetici sınıf egemenliğini kabul ettirebilmiştir.

İşte böylesine güçlü ve görkemli bir uygarlığı bütün yönleriyle anlatan bu kitap, 2013 yılında Yapı Kredi Yayınları tarafından Türkçe ve İngilizce yayımlanan *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu* adlı kitabın kısaltılmış yeni basımıdır. Tüpraş ve YKY ortaklığında hazırlanan kitabın daha geniş okur kitlesine yönelik bir başka basımına karar verilirken hiç kuşkusuz yayınevimize gelen istekler göz önüne alındı. Konuya ilgi duyan herkesin, özellikle öğrencilerin kolaylıkla ulaşabilecekleri doyurucu ve güncel bir içeriğin yeni biçimde, ekonomik bir tasarımla sunulmasına özen gösterildi.

Yeri gelmişken, kitabın ilk basımından sonra yitirdiğimiz değerli bir bilim insanını, bu kitaptaki “Hitit Mühürçülüğü” başlıklı makaleyi kaleme alan Hititoloji ve Arkeoloji dünyasının önde gelen isimlerinden Prof. Dr. Ali Dinçol’u saygıyla ve rahmetle anıyoruz.

Sonuçta, Hititleri; tarihi, yasaları, sanatı, mimarisi, ekonomisi, dini ve sosyal yaşamı, kısacası bütün yönleriyle anlatan, irdeleyen *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu* kitabımıza –değerli editörler Meltem Doğan-Alparslan ve Metin Alparslan başta olmak üzere– katkı sağlayanlara, emek verenlere teşekkürlerimizi sunarız.

Yapı Kredi Yayınları

Saygıyı Öne Çıkaran Köklü Bir Uygarlığın Mirasçılarınız

Anadolu’da yapılan araştırmalarda milattan önce ikinci binyıl ve sonrası dönemlere ait binlerce kil tablet bulundu. Sağlık ve ticaret konularından, askeri ve siyasi işlere, hayatın pek çok yönünü ele alan bu tabletlerden her biri bugün bize çok şey söylüyor.

Söz gelimi günümüzden yaklaşık olarak 3300 yıl önce Hititler ve Mısırlılar arasındaki Kadeş Savaşı’ndan sonra yapılan tarihin ilk yazılı antlaşmasını içeren tablete baktığımızda bugün de hayatın her alanında ihtiyacımız olan “saygı” kavramının öne çıktığını görüyoruz. Tabletteki metne göre, Mısır firavunu II. Ramses ile Hitit kralı III. Hattuşili bundan böyle birbirlerinin egemenlik haklarına saygı gösterecek, aralarındaki dostluğu sonsuza dek koruyacak, düşman saldırılarında ortak hareket ederek kardeşliklerini sürdürecektir. Öte yandan, tutsaklar ve kaçaklar isteğe bağlı olarak koşulsuz iade edilecek, fakat onlar şiddetle cezalandırılmayacak, gözlerinden yaş akmayacak, eşleri ve çocuklarından öç alınmayacaktı. İşte Hititleri komşu devletlerden ayıran en önemli özellik buydu. İki güçlü devlet arasında yapılan barış sözleşmesi aynı zamanda evrensel bir insan hakları bildirgesiydi.

Biz de kendimizi yeryüzünde canlıların yaşama hakkına ve dünyanın her yerinde insani değerlere saygıyı öne çıkaran böylesi köklü bir uygarlığın mirasçıları sayıyoruz. Bu anlayış doğrultusunda kültürel geçmişimizi günümüzle buluşturmayı önemsiyoruz.

Elinizdeki kitap 2013 yılında Tüpraş ve Yapı Kredi Yayınları ortaklığında Türkçe ve İngilizce yayımlanan *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu* adlı kitabın daraltılmış yeni basımı. İlk baskısı çıktıktan kısa bir süre sonra tükenmiş olsa da kitaba ilgi devam etti.

Bu ilgiye kayıtsız kalmayan Tüpraş ve Yapı Kredi Yayınları da altı yıl sonra kitabı yeni bir tasarım, boyut ve içerikle Türkçe basmaya karar verdi. Yeni baskı ile kitabın daha geniş bir kitleye ulaşmasını sağlayacağımız için ayrıca mutluluk duyuyoruz.

Koç Topluluğu ve Tüpraş olarak, Anadolu Uygarlıkları Kitap Serisi’ne başlar-ken enerjimizi tarih, kültür ve sanatta sürdüreceğimize söz vermiştik. Hedefimiz değişmedi: “Kültür mirasımıza kalıcı eserler bırakmak.”

Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu kitabımızın yeni baskısıyla, sözü tekrar bereketli Anadolu topraklarına bırakarak Hitit Ülkesi’ne yolculuğa çıkıyoruz.

İbrahim Yelmenoğlu
Genel Müdür
Nisan 2019

Zaman ve Mekân

Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi

THEO P. J. VAN DEN HOUT*

Yaklaşık 4000 yıl önce, MÖ 20. yüzyılın başında Kuzey Mezopotamya'daki Assur'dan gelen tüccarlar, tüm Orta Anadolu'yu içine alacak şekilde kırka yakın ticari yerleşim ağı kurdu (Veenhof – Eidem 2008: 131-146). Geride bıraktıkları binlerce iş kaydı sayesinde bu, Anadolu tarihinin başladığı noktadır. Assurluların kurduğu ağın merkezi, Kızılırmak'ın üst kollarına yakın bir yerde bulunan Kaneş idi (Neša ya da bugünkü Kültepe) ve daha sonra Hititlerin başkenti olacak Hattuša da ikinci derece ticaret istasyonlarından biriydi. Assurlular büyük oranda kalay –tuncun yerel üretiminde çok aranan bir metaldir– ile kumaş ithal ediyor ve karşılığında altın, gümüş ve bakır gibi metalleri satıyordu. Assurlu tüccarlar ticaret şartlarını yerli Anadolu hükümdarlarıyla müzakere etmekte, kendi kasaba ve köylerinde yaşamaktaydılar. Bu dönem MÖ 1720'lere kadar tek bir kesintiyle devam etti: MÖ 1835 civarında Kaneş'in büyük kısmı görünüşe göre Anadolu kaynaklı bir iç askeri ihtilaf yüzünden tahrip edildi ve üç yıl boyunca ticaret durdu. Arkeologlar ilk dönemi Kaneş II olarak adlandırır. 1832'den sonra ticaret yeniden başladı (Kaneş Ib'de), fakat Assurluların bu tarihlere ait geride bıraktıkları az sayıda metin bir göstergeyse Kaneş hiçbir zaman tam anlamıyla toparlanmamış olabilir ve yerleşim 1720 civarında bütünüyle sona ermiştir. Bu tarihten sonra yerleşim alanı bir süre daha iskân görmüştür (Kaneş Ia), ancak yazılı kanıtlara artık rastlanmaz.

Kaneş Ib dönemi boyunca birtakım Orta Anadolu şehir devletlerini başarılı bir şekilde bir krallık altında birleştiren bildiğimiz ilk yerel hükümdar Anitta olmuştur. Aslen babası Pithana ile birlikte muhtemelen Kaneş'in doğusundaki Kuşsar'dan gelen Anitta, Kaneş'i fethetti ve burasını iktidarının merkezi yaptı. Buradan başlayarak, kuzeyde Karadeniz Dağları'ndan Kızılırmak'ın hemen güneyindeki bölgeye kadar uzanan bir krallık kurdu. Metinlerde kaydedilmiş başarılarından biri, geleceğin Hitit başkenti Hattuša'yı yerle bir etmesi ve lanetlemesidir.

* The Oriental Institute, University of Chicago, 1155 E. 58th Street Chicago, IL 60637, tvdhout@uchicago.edu

Fig. 1: Hitit Dönemi Önasya haritası (Arkeoatlas Dergisi'nden uyarlanmıştır)

Anitta'nın kurduğu krallığın ve Kaneş Ib'nin sonunu neyin getirdiği bilinmiyor. Çöküşlerinin nedenleri farklı olabilirse de bunların kabaca aynı tarihlerde meydana gelmesi belki de tesadüf değildi. Kaneş Ib evresinde, Assurluların ticari başarılarının vazgeçilmez bir parçası olan kimliklerini koruma başarısını gösterememiş olmaları mümkündür. Belki de Anadolu'lular egemen olmaya başlamış ve ticaret kârlı olamayacağı bir noktaya kadar küçülmüştü (Stein 2008: 32). Kaneş Ia'ya ait kayıtların yokluğu ve Hitit kaynaklarının gelmeye başladığı zamana kadar geçen 75 yıllık boşluktan dolayı, aradaki yıllar karanlıkta kalmaktadır. Hattuşa'nın I. Labarna, imparatorluğa adını veren I. Hattuşili ve ardılı I. Murşili'nin saltanatları altında yeni Hitit krallığının başkenti olarak ortaya çıkması MÖ 1650'den önce vuku bulmamıştır. Geç tarihli Hitit metinleri birtakım şehir devletleri, özellikle Hattuşa ile Karadeniz kıyısındaki Zalpa arasındaki ihtilafların, Anitta'nın krallığından sonra yeniden alevlendiğini ima etmektedir. Her halükârda sonuç, yaklaşık MÖ 1650'den itibaren Hitit Krallığı'nın sağlam biçimde Hattuşa'ya yerleşmiş olmasıydı. Krallık, Zalpa hanedanıyla Hattuşa'daki ana hanedanın birleşmesiyle meydana getirilmiş bir hanedan tarafından yönetiliyordu (Forlanini 2010). Eski Hitit Dönemi ile ilgili temel kaynağımız olan sonraki krallardan Telepinu'nun (yaklaşık MÖ 1500) fermanı, Labarna'yı Anadolu'nun güneyinde birtakım şehirleri fethetmiş başarılı bir komutan olarak anlatır. Daha geç tarihli bir geleneğe göre Labarna, Batı Anadolu'daki Arzawa Ülkesi'ne de sefer düzenlemiş olabilir. Fetihleri, Hattuşili'nin kuzeybatı seferleri, ama her şeyden önce Güneybatı Anadolu ve Kuzey Suriye'ye yönelik olanlar için bir atlama tahtası vazifesi görmüştü (Fig. 1).

Yakın Doğu'nun siyasi ve kültürel merkezi olarak Mezopotamya, bütün çevresel güçleri cezbetmekteydi ve Suriye bunların birbirleriyle birleştikleri yerd. İlk kralların doğudaki başarıları, Hattuşili'nin Asi Nehri üzerindeki Alalakh şehrini fethiyle sonuçlandı, fakat Hattuşili dikkatini batıda Arzawa'ya yöneltince çabalar boşa gitti. Bu durum, Hurrilere doğuda intikam için fırsat verdi. Ancak Hattuşili bir başka Suriye seferiyle karşılık verdi ve hatta Fırat'ı geçerek kendisini büyük Akkad kralı Sargon'a benzetti. Bununla birlikte Yamhad Krallığı'nın en önemli kalesi ve merkezi olan Halpa (Halep) şehrinin nihai ilhaki halefi Murşili'ye kalacaktı.

Öte yandan Hattuşili'nin kendi evinde ciddi sorunlarla baş etmesi gerekiyordu. Kardeşinin oğlu olan resmi halefi kendisini tam bir hayal kırıklığına uğratmış ve Hattuşili onu veliaht prens mevkiinden mahrum bırakmıştı. Oğullarından biri olan Huzziya ve bir kızı isyan bayrağını açmış ve sürgüne yollanmıştı. Nihayetinde Hattuşili, torunu Murşili'yi tahtın vârisi olarak ilan etti. Askeri başarılarına rağmen Murşili hakkında nispeten çok az şey biliyoruz. Tahtın vârisi seçildiğinde epey genç olmalıydı ve belki de Pimpira adlı bir naibin rehberliğindeydi. Murşili, Hattuşili'nin Suriye'de yarım kalan işini, Halpa'yı alarak tamamladı. Ardından ordusunu 800 km kadar güneydoğuda kalan Fırat boyundaki Babil'e yönlendirdi. Bir zamanların ünlü şehri yağmalandı ve Kassitlere bırakıldı. Bu açıklanması zor sıradışı başarı, jeopolitik anlamda Hititler için çok fazla şey ifade etmiyor olsa da, Suriye'deki bu fetihler Hititlere, devlet yönetimi için bir kayıt aracı olan çiviyazısını getirmiştir.

Hattuşili ve Murşili'nin Hitit Krallığı'nı siyasi haritaya yerleştiren başarılarından sonra en az 50 yıl süren bir siyasi gerileme yaşandı. Her şey Murşili'nin MÖ 1595 civarında Babil'den dönüşünde öz oğlu Zidanta ve kayınbiraderi Hantili tarafından öldürülmesiyle başladı. Anlatılanlara göre Hantili pişmanlık göstermesine rağmen yeni kral olarak tahta çıktı. Muhtemelen sonunda krallık için es geçileceğinden korkan Zidanta, Hantili'nin oğlu Piseni'yle beraber onun oğulları ve hizmetkârlarını öldürerek tahtı gasp etti. Buna karşılık Zidanta'nın hayatına da öz oğlu Ammuna son verdi. Ammuna'nın saltanatı çeşitli anlatımlarda talihsiz olarak ifade edilir: Bir isyanı bastırmakta başarısız olmuştu ve tarımla hayvancılıktaki gerilemeler muhtemel kıtlıklara işaret etmektedir. Yine de doğal sebeplerden ölmüş gibi görünmektedir ve nihayetinde yerine, kaynaklarda soyu verilmemiş Huzziya geçti.

Telipinu Huzziya'nın kayınbiraderiydi ve onun kendisini ve eşini öldüreceğini tam zamanında haber aldı. Telipinu Huzziya'yı öldürmedi, ama onu ve beş erkek kardeşini başkentten sürgüne gönderdi. Böyle yaparak hanedanı şimdi dört nesildir pençesinde tutan cinayet zincirine toptan son vermeyi ümit etmiş olabilir: "Onlar bana kötülük yaptılar, ama ben onlara kötülük [yapmayacağım]" (van den Hout 1997). Kralın "beyanı" ya da "kararnamesiyle"

ileride hanedan içi çatışmalardan kaçınmak üzere yeni ardılık kuralları getirmesi, bu planının sonraki adımını oluşturuyordu. Bunların büyük ölçüde ataerkillik ilkelerine göre işleyen bir toplumda, daha da büyük bir baskı hâline gelmiş eski ardılık sisteminde bir kırılma olması düşünülmüştü (Forlanini 2010).

İç huzursuzluklara rağmen imparatorluk, görünüşe göre Murşili'nin hâline bıraktığı hâliyle büyük bir zarar görmemişti. Hatti Ülkesi'nin çekirdeğinde süregelen hâkimiyetin varlığı Telipinu kararnamesinin son kısmıyla doğrulanmaktadır. Burada Telipinu, listelenen Kızılırmak Havzası ile Aşağı ve Yukarı Ülke topraklarını kapsayan çeşitli kent ve bölge adlarını, tarımsal ve mali yönetim sisteminde yeni bir düzenlemeyi karara bağlamıştır. Ancak Suriye'deki fetihler ve Kizzuwatna üzerindeki kontrol büyük ihtimalle kaybedilmişti. Telipinu'nun kral İşputahşu ile yaptığı eşitlik antlaşmasına bakılırsa, Kizzuwatna bu sırada tam bağımsızlığını kazanmış olmalıydı. Bununla birlikte antlaşma Hititler açısından yeni bir tutumun işaretiydi. Mümkün olduğu zaman diplomasi ve yazılı sözlerin gücü, askeri hâkimiyete tercih ediliyordu. Özellikle diplomasi, ordu tehdidiyle birlikte kullanıldığında inandırıcı oluyordu. Genel olarak değerlendirildiğinde, Telipinu'nun saltanatıyla sonuçlanan MÖ 16. yy'ın ikinci yarısı, Murşili'nin ölümünü takiben bir gerileme ve ardından iyileşme dönemini getirir. Yeni yerleşimlerin sayısında ani bir artış olmuş ve başkent Hattuşa iki katı büyümüştür (Schachner 2011). Telipinu'nun fermanı, aynı döneme tarihlenen ilk Hitit kanun "derlemesi" (Hoffner 1995) ve yönetici zümrenin üyelerine bahşedilen bir dizi büyük toprak hibişi hep birlikte bu süreçte önemli yapıtaşları olarak görülmelidir.

Telipinu'dan (yak. MÖ 1525-1500) en fazla üç nesil sonrasını, altı kralın hızlı şekilde tahta geçişi ve bunlardan en az ikisinin yönetime gaspla geliş karakterize etmektedir. Neredeyse tüm çağdaş kaynaklar başka toprak hibeleri ve Kizzuwatna ile birtakım antlaşmaları kaydetmektedir (Beckman 1999: 11-13). Öte yandan krallara yapılacak sunuları içeren daha geç tarihli listeler, krallarının sırasını belirlemede yardımcı olur. Antlaşmalar, Suriye ve Hurri topraklarına giriş sağlayan stratejik açıdan önemli bölgeyi, Hitit orduları için açık tutmak ve Kizzuwatna'nın muhtemel işgallere karşı tampon olarak hizmet etmesine izin vermek amacını taşır. Telipinu'yu, Alluwamna ve oğlu (II.) Hantili izledi. Her ikisinin saltanatında Hatti Ülkesi'nin düşman işgaline ve ayaklanmalara maruz kaldığına dair belirtiler vardır. Bunlardan en dikkat çekici olanı, bir kült merkezi olan Nerik şehrinin, Karadeniz Bölgesi'nde olan Kaşka kavimlerinin eline geçmiş olmasıdır. Bir tarihte Tahurwaili adlı bir kralın saltanat sürmüş olması gerekir (Wilhelm 2009: 227). Ancak kralın sunu listelerinde adı geçmediği gibi kendinden önce ve sonra gelenlerle ilişkisi de bilinmemektedir. (II.) Zidanta'dan sonra –yaklaşık MÖ 1450'ye yerleştirilmesi

gereken– bir başka (II.) Huzziya, nerdeyse sadece toprak başış belgelerinden biliniyorsa da, eski muhafız alayının komutanı ve tahtı gasp eden I. Muwatalli tarafından öldürülüşü, küçük bir tarihi kayıta ayrıca geçmektedir. Tahurwaili gibi Muwatalli de kurban listelerinde görülmez. Muwatalli iki yüksek rütbeli memur tarafından öldürülmüştür. Bunlardan biri muhtemelen, kendisinden sonra tahta geçen kral I. Tuthaliya'nın babasıydı (Fig. 2).

I. Tuthaliya'nın (yak. MÖ 1420) iktidara gelmesiyle birlikte, Hitit İmparatorluğu bir kez daha doğal sınırlarının ötesinde otoritesini kabul ettirmiş ve uluslararası siyasette önemli bir rol oynamaya başlamıştı. Tuthaliya, Hurri adı taşıyan ve muhtemelen Kizzuwatnalı muhtelif kraliçelerin, prenslerin ve prenseslerin ilki olan Nikalmati ile evlenmiştir. Ayrıca kraliyet çevresinde isimler, pantheon ve kült alanında güçlü Hurri etkileri öne çıkmıştır. Yüzlerce Hurrice metin yazılmış ve kopyalanmıştır; öyle ki Hurrice koleksiyonunun neredeyse tamamı Hattuşa'daki tabletlerden gelmektedir.

Tuthaliya tahta çıktığında Hititler artık Suriye'de toprağa sahip değildi ve imparatorlukları muhtemelen Kızılırmak Havzası yanında Aşağı ve Yukarı Ülkelerle sınırlıydı. Tuthaliya önce dikkatini batıya çevirerek yurduna zengin ganimetler ve esirlerle döndü. Şükranının bir göstergesi olarak Fırtına Tanrısı'na iki yazıtlı kılıç adadı (Fig. 3). Bu ve Batı Anadolu'ya yönelik sonraki seferler, Hititleri Ahhiya ya da Ahhiyawa (Homeros'un Akhaları) olarak bildikleri Mikenlerle temasa geçirdi. Batıdaki başarıları Tuthaliya'nın imparatorluğa karşı öteki tehditlerle ilgilenmesine imkân verdi. Bu arada kuzeydeki Karadeniz Dağları'nda yaşayan Kaşkalar Hatti Ülkesi'ni işgal etti, ancak geri püskürtüldüler ve yenilgiye uğrattılar. Doğudaki en büyük tehlike giderek güçlenen Mittani ve Hanigalbat adlı Hurri Devletleri idi (Wilhelm 1989). Güneydoğu

	Hitit Kral Listesi	Yaklaşık Tarihler (MÖ)
Eski Krallık Dönemi	I. Hattuşili	1650-1620
	I. Murşili	1620-1595
	I. Hantili	1595-
	I. Zidanta	
	Ammuna	
	I. Huzziya	-1500
Orta Krallık Dönemi	Telipinu	1500-1475
	Tahurwaili ?	1475-
	Alluwamna	
	II. Hantili	
	II. Zidanta	-1450
	II. Huzziya	1450-
	I. Muwattalli	
	I. Tuthaliya	1420-
	I. Arnuwanda	
İmparatorluk Dönemi	II. Tuthaliya	
	III. Tuthaliya (?) (Genç)	
	I. Şuppiluliuma	1350-1320
	II. Arnuwanda	1320-1318
	II. Murşili	1318-1290
	II. Muwattalli	1290-1273
	III. Murşili	1273-1267
III. Hattuşili	1267-1240	
IV. Tuthaliya	1240-1220	
Kurunt(iy)a?		
III. Arnuwanda	1210-	
II. Şuppiluliuma	-1200	

Fig. 2: Hitit kralları listesi